

Dominkovits Péter

Megyei hivatalviselőkből a rendi diéták követői

*Párhuzamos családi karrierek a kora újkori Sopron vármegyében**

Az alábbi rövid esettanulmány két, kora újkori Sopron megyei nemesi család példáján próbálja meg bemutatni a megyei nemesi társadalom összetételének állandóságát, egyúttal igyekszik érzékeltetni a megyei nemesi társadalom családi összetételének folyamatos változásait. Ezen szempontok mellett a két kiválasztott, többgenerációs hivatalviselő nemesi család példáján megpróbálja felviláglantani a megyei hivatalviselés jellegzetességeit és kitér az adott törvényhatóság megyei hivatali elitjének a korszakban specifikus legfőbb jellemzőire. Mindkét vizsgált család migrációs folyamat eredményeként jutott el és telepedett meg Sopron vármegyében, és vált a helyi birtokos társadalom részévé. Míg az egyik család, a petőházi Zekék esetében tudjuk, hogy a Pozsony megyei Csallóközből, Nyék faluból telepedett át a Sopron megyei Ikva völgyébe, addig a másik család, a felsőbüki Nagyok esetében ez a migráció földrajzilag nem írható le pontosabban, csupán a családtörténet egyes, legendává vált elemei ismertek. Eszerint esetükben egy Barcsay Ákos erdélyi fejedelemmel rokonságban lévő családról lenne szó, amely feltételezés azonban a kutatás jelen stádiumában teljességgel elutasítható.¹

A GENERÁCIÓRÓL GENERÁCIÓRA ÉPÍTKEZÉS: A PETŐHÁZI ZEKÉK ESETE

A családtörténeti kutatások jelenlegi szintjén úgy tűnik, hogy a döntően megyei keretek között mozgó és e keretek között hivatali pályát befutó petőházi Zeke család tagjainak esete az ismertebb, illetve részleteiben kidolgozottabb.² A *homo*

¹ A tanulmány az NKFIH K 116 166 számú pályázatának támogatásával készült (*A magyar rendiség politikai kultúrája, 1526–1848*; vezető kutató: H. Németh István).

¹ Szluha 2003.

² Családtörténeti kézikönyveink a Zeke család gyökereit a 12. századig vezetik vissza, és nyéki *predicatummal*, illetve *aliter Kossa* névvel ismertetik a familiát. E kézikönyvek a kiterjedt familia ágait, azokon belül az egyes személyeket ugyanakkor gyakran felcserélik. A petőházi fiágot nem részletezik (bár annak több tagja leírásukban megtalálható). E kézikönyvek és a feltárt források szerint a 18. században a kiterjedt család három, egymástól egyre jobban elkülönülő ággal rendelkezett: a nyéki előnevet a Pozsony megyei, csallóközi ág viselte, míg a füssit a Komárom megyei ág, a petőházit pedig a Nyugat-Dunántúlon birtokos Sopron megyei törzsbirtokokkal rendelkező ág használta (Nagy 1865: 345; Kempelen 1932: 170–171).

regius, a csekély fekvőbirtokkal rendelkező nyéki Zeke Ulrik (Udalrik) 1520 júniusában II. Lajos királytól hű szolgálataiért cserébe, Pál és János fiaival együtt új adományt (*nova donatiót*) nyert el a Pozsony megyei nyéki, illetve nagyigmándi – valószínűleg perben álló – birtokaira.³ Ulrikot pár évvel később, 1525-ben már Pozsony vármegye egyik szolgabírájaként említették a források.⁴ Minden bizonnyal az ő egyik fia volt az a bizonyos Zeke Pál, aki 1542-ben több más személlyel együtt Pozsony megye királyi adószedői között szerepelt.⁵ A 16. század derekán a csekély öröklött jószágban a másik fiú, Zeke János két fia, Ulrik és György megosztottak.⁶ Míg Ulrik Pozsony megyében maradt, az 1545-től Nádasdy Tamás szolgálatában álló György, talán éppen *dominusa* biztatásától is hajtva, a dunántúli Sopron megyébe költözött át, és itt vált a család egyik új ágának alapítójává. Egy 1553. január 1-jére datált összeírás szerint⁷ Zeke György két lóval szolgálta Nádasdy Tamást annak lékai várában. Ez az esztendő alapvetően változtatta meg Zeke György és későbbi családja egzisztenciális helyzetét. 1553. január 18-án nem kizárható, hogy *dominusa* tanácsára, esetleg hathatós közreműködésével feleségül vette egy Sopron megyei, fiágon kihalt birtokos család nőtagját, Pető János Piroska nevű leányát, Kovach Tamás özvegyét. A Petőházán megtartott esküvő létrejöttének háttere, valamint Zeke György társadalmi pozíciója kapcsán egyaránt fölöttébb beszédes az a tény, hogy a menyegzői tanúk sorában találjuk az akkor országbírói méltóságot viselő Nádasdy Tamás hitvesét, Kanizsay Orsolyát és a későbbi nádor hűgát, Majláth István feleségét, Nádasdy Annát is.⁸ E frigy révén Zeke György, bár nem azonnal és nem is problémamentesen, de az Ikva völgyében fekvő Petőházán, avagy Kisendrédén szerzett birtokokat. Annak ellenére, hogy az 1558-ban elhunyt Pető Piroska, halála előtt mindkét házasságból született gyermekei eltartását szabályozva, fekvő javait végrendeletileg akkori férjére hagyta,⁹ Zeke Györgynek 1558–1560 folyamán állandóan tiltásokkal, ellentmondásokkal kellett ezeket a birtokokat védelmeznie, még saját *dominusával* szemben is annak érdekében, hogy érvényt szerezzen felesége végakarátának, és biztosítani tudja Petőháza birtokjogát az utódai számára.¹⁰ A folyamatos konfliktusok miatt Petőháza birtoklását csak a következő generáció férfi tagja (Zeke János) tudta stabilizálni. Zeke György valamikor 1560 előtt bekövetkezett halálát követően ugyanis, az adott évtől Pető Piroska első házasságából született leánya, Anna, és az ő férje, kisági Ághy Miklós, Nádasdy Tamás kapui uradalmának *provizora* szerezte meg azt. A nagykorúságot elért Zeke János

³ Település- és birtoklástörténeti posztumusz munkájában ezt az adatot idézi: Házi 2000: 205–211.

⁴ Házi 2000: 205–211.

⁵ Ember 1990: 113.

⁶ Dominkovits 2000: 39.

⁷ MNL GYMSM SL XIV.98. 35. doboz. 1553-es összeírás; MNL OL MKA E 185. mikrofilm 31997.

⁸ MNL GYMSM SL XIII.22. 1. doboz, Fasc. 2. Nr. 13. Közölve: Dominkovits 1996: 21.

⁹ MNL GYMSM SL XIII.22. 1. doboz, Fasc. 2. Nr. 15. Közölve: Dominkovits 1996: 25–26.

¹⁰ A család történetének részleteire: Dominkovits 2000.

ezt követően mindent elkövetett a birtok visszaszerzéséért, mostohanővére jogosultságának elhárításáért, a leányági birtoklás megszüntetéséért és saját birtokjogai érvényesítéséért. Valójában minden más, rokona kezén lévő birtokot meg kívánt szerezni. 1579-ben ellentmondott Pető Anna és férje petőházi és viszlóbüki birtoklásának, és az 1580-as években már ő volt Petőháza birtokosa. Jogérvényesítését minden bizonnyal mostohanővére halála is segítette. A mindennapi életben a birtokbírhatalom biztos stabilitását az a Nádasy Ferencsel 1586-ban kötött megegyezés jelentette, amely magszakadásig Zeke I. Jánosnak és leszármazottainak biztosította Petőháza birtoklását. A birtoklás magasabb szintű legitimizálására azonban majd csak 1592-ben került sor. Többszöri kérelmére Fejérvölgy István nádori helytartótól *nova donatio* formájában örök birtokként elnyerte Petőháza falut, a nádori jogkör szabályozása értelmében az adományozható 32 jobbágytelekre kiterjedően.¹¹ A település 16. század végi adózó erejét az 1598. évi hadisegély- (*subsidiium*-) jegyzék két adózó portában adta meg.¹² Ezzel a birtoknagysággal a Zeke család valójában Sopron vármegye kisbirtokos nemességének sorába került. Az 1596–1598. évi portaösszeírások¹³ alapján a vármegyében hasonló birtoknagysággal rendelkezett a szomszédos Győr vármegye középbirtokosságába és Veszprém vármegye kisbirtokosságába tartozó, valamint Győr vármegyében alispáni hivatalt is viselő, mérgesi és tети Poky család is.¹⁴ Ugyanakkor mégsem lebecsülhetőek a Zeke-birtokok, hiszen ezek Győr erődváros 1594. évi elfoglalását követően a Kapuvárig elpusztított Sopron vármegye adózó portaállományának 0,5%-át jelentették.¹⁵

A fent említett Viszlóbükön is birtokos Zeke I. János, az előző generáció tradícióját folytatva, hasonlóképpen a Nádasy család familiárisi körén belül házasodott, amikor Szemcsei László Orsolya nevű leányát vette feleségül. Kortársaihoz hasonlóan szerzeményi és örökös javai védelmében ő is többször perbe kényszerült szállni. Így például 1585-ben kétkerekes viszlóbüki malma védelmében az ugyancsak Nádasy familiárisi körhöz tartozó Megyery Imrével, Sopron vármegye alispánjával, egy országos szinten is jelentős nemesi politikussal szemben perelt.¹⁶ Ugyanakkor vele kezdődött meg a Zeke család Sopron vármegyei ágának megyei hivatalviselése is: 1586 augusztusában az Újkéren megtartott törvénytészekben a régió egyik kiterjedt, Árpád-kori gyökerekkel rendelkező birtokos familiájának egyik tagjával, Niczky Istvánnal egyetemben a sok fáradozással járó esküdti hivatalra választották.¹⁷ Őt követően a Zeke család férfi tagjai generációkon keresztül viseltek vármegyei hivatalokat.

¹¹ MNL GYMSM SL XIII.22. 1. doboz, Fasc. 2. Nr. 2.

¹² Dávid (szerk.) 2001: 98; MNL OL MKA E 185. mikrofilm 31998.

¹³ 1596–1598. évi portaösszeírásokra: MNL OL MKA CP Tom XXV. 1596: 725–751, 1597: 795–813. 1598–1600 közöttiekre: MNL GYMSM SL NT 39. csomag (sine dato).

¹⁴ A Poky család javaira: MNL GYMSM SL XIII.22. 3. doboz, Fasc. 4. Nr. 94.

¹⁵ Sopron vármegye 16. század végi birtokviszonyaira: Dominkovits 1999: 100–110.

¹⁶ A perre: Tóth 1989: 334, Nr. 902.

¹⁷ Tóth 1989: 334, Nr. 902.

A família új ágát megteremtő Zeke I. György utáni negyedik nemzedék képviselőjének, Zeke I. Istvánnak mind életpályájában, illetve hivatalviselésében, mind pedig ezzel összefüggésben családi kapcsolatrendszerének kialakításában egy, a család későbbi történetére is kiható szintemelkedés figyelhető meg. Házassága már önmagában véve is jelezte a lokális nemesi társadalmon belüli emelkedését. 1652-ben Bezerédy Györgynek, Sopron vármegye 1655–1662 közötti alispánjának, gróf Nádasdy Ferenc familiárisának Judit nevű leányát vette feleségül. Hítvesének jegyajándékként ezer forint értékben, zálogjogon lekötötte a Szentmiklós határában, az Ikva patakon álló kétkerekes malmát és a fenti összeghatárig petóházi javait.¹⁸ A nagy történelmi múlttal és kiterjedt rokonsággal rendelkező Bezerédy családdal a Zeke családnak nem ez volt az első családi kapcsolata, hiszen az említett Bezerédy György János nevű öccse már 1638 februárjában feleségül vette Zeke II. György Orsolya leányát.¹⁹ Valószínű mindazonáltal, hogy ezen új rokoni szálak a család társadalmi kapcsolatrendszerének kibővítésére és Zeke I. István későbbi hivatali pályájára egyaránt jó hatással bírtak. A 17. században ugyanis a Zeke családot még nem az ilyen rangos házassági kapcsolatok jellemezték – valójában a Zeke és a Bezerédy családok kölcsönös házassági kapcsolata ekkoriban még egyedinek számított.

A Zeke család alapvetően Zeke I. István és Bezerédy Judit házassága révén került át Sopron vármegye és a Nyugat-Dunántúl birtokos nemességéből egy kiterjedtebb kapcsolati hálóba, a dunántúli birtokos nemesség alsó rétegébe – amellett, hogy az a család jelentős birtokgyarapodását is eredményezte. A Bezerédy család 1667. évi vagyonszáztályából kitűnik, hogy Zeke I. István a Sopron megyei törzsbirtokok megtartása és gyarapítása (Cirák) mellett Zala megyében Kis- és Nagyörbőn, Edericsen, Acson, Galsán és Ukon urbariális és zsellértelekhez, valamint pusztatelkekhez jutott.²⁰ Zeke I. István halálának időpontja jelenleg nem ismert, de felettébb árulkodó az a tény, ahogyan 1663. október elején a Köprülü Ahmed pasa nagyvezír hadjárata által okozott országos félelem közepette végrendelkezett. Végakarátának sorai Érsekújvár elvesztése után keletkezettek, és bennük a haza féltése egybefonódott a családtagok és a saját sorsa miatti félelmekkel. A családi, személyes ügyek keveredtek a félbemaradt hivatali teendőkkel kapcsolatos rendelkezésekkel. Ugyanakkor ez a forrás a család már eddig is ismert, generációról generációra hagyományozódó stratégiáját szintén kitűnően illusztrálja. Végakarátának lentebb idézett része teljesen egybecseng Zeke II. György egykori testamentumával,²¹ amely a fiúgyermek jó iskoláztatását tanácsolja. Ugyanakkor nem kizárható, hogy Zeke I. Istvánt saját személyes

¹⁸ MNL GYMSM SL XIII.22. 17. doboz, Fasc. 23. Nr. 68, Nr. 109.

¹⁹ MNL GYMSM SL IV.A.1.b. 1. doboz, Felsőszeleste, 1638. január 31.

²⁰ A Zeke család Zala megyei birtokairól: Dominkovits 1997.

²¹ Zeke II. György testamentuma: MNL GYMSM SL XIII.22. 1. doboz, Fasc. 2. Nr. 127.

tapasztalatai is sarkallták arra, hogy speciális kívánságként hangsúlyozza, hátramaradó utódjának milyen nagy szüksége van a német nyelv ismeretére.²²

„[...] mikor szólni fog a gyermek német gyermeket, vagy száraz dajkát tartsanak mellette, tanulja meg először is a német szót, ha iskolában adják és arra való ideje lesz, először is német szólást tartsanak neki, s mellette, ha lehet német *praeceptort* [tanítót], hol nem csak egy német inaska is legyen vele [...]”²³

A Zeke család közéleti szereplésének, illetve birtokgyarapításának csúcspontját a korán árvaságra jutott Zeke II. István életében érte el. A fiú iskoláit 1675-ben [Fertő]Szentmiklóson kezdte, az úgynevezett kisiskolát 1679-ben Sopronban folytatta, majd ezt követően tanulmányait ugyanott, az 1636-ban alapított jezsuita gimnáziumban mélyítette el. A képzett deák 1686-ban Cziráky Mózes alispánnál patvaristaként gyakorlati ismereteket szerzett. A rákövetkező esztendő novemberében már Pozsonyban találjuk, Esterházy Pál nádor kancelláriájában a kiváló diplomáciai érzékű Nyitra megyei birtokos, Benyovszky Mátyás titkár irányítása alatt, ahol egészen 1692-ig jegyzőként tevékenykedett. Ebben az időszakban a nádori kancellárián a jegyzői feladatkört már nem a tradicionális kancelláriai feladatok elsajátítása, hanem egyre inkább a jogi ismereteket kívánó munkakörök, munkafeladatok ellátása jellemezte. Mindezek csak bővítették az ifjú Zeke jogbeli jártasságát, tapasztalatait. A Sopron megyei keretek közé visszatért ifjú 1693-ban nemesapáti Szalay Péter és fajszi Ányos Mária leányát, Juditot vette feleségül, és neki 1000 forintot móríngolt. Bár hitvese apai felmenői között volt Sopron vármegyei alispán is (1595–1600 között nemesapáti Szalay Gábor), e családi kötelékkel került kapcsolatba a Dunántúl kiterjedt és népes famíliájával, a fajszi Ányos családdal.²⁴ Ugyanakkor túlzás nélkül állítható, hogy e házasságnak a presztízse szerényebb volt az atyai frignél.

Zeke II. István pályáíve a kiépített apai nyomokon haladt. 1695–1710 között a Rábán túli járás szolgabírói hivatalát viselte – ugyanazon a közigazgatási területen látta el a sok munkával járó szolgabírói feladatokat, ahol egy generációval korábban az apja. Felkészültségét, elismertségét jól érzékelteti az a tény, hogy a meghíúsult 1708. évi pozsonyi országgyűlésre ő volt a vármegyei követek egyike. Diplomáciai érzékének elismerése mellett ugyanezeket az erényeket hangsúlyozza ki az is, hogy 1709-ben szintén ő képviselte Sopron vármegye rendjeit a megyében állomásozó császári, királyi katonaság parancsnokságán. 1710 májusától egészen 1730. november elejéig Sopron megye jegyzői, majd 1730-tól

²² MNL GYMSM SL XIII.22. 2. doboz, Fasc. 2. Nr. 127. Közzölve: Horváth–Dominkovits 2000: passim. Önéletírása: MNL GYMSM SL XIII.22. 17. doboz, Fasc. 23. Nr. 73. „Notata Egregii Stephani Zeke de vitae suae progressu [...]”.

²³ MNL GYMSM SL XIII.22. 2. doboz, Fasc. 2. Nr. 127. Az olvashatóság kedvéért az idézett forrásszöveget kissé modernizáltuk.

²⁴ Esterházy Pál közigazgatási tevékenységére általában: Iványi 1991; Dominkovits 1997; Dominkovits 2000: 55–58.

1738-ig évente a törvényhatóság alispáni hivatalára újraválasztották. Részt vett az 1712–1715. évi országgyűlés által elrendelt és 1721-ben az országbíró által elnökölt vallásügyi tanácskozásokban. Az 1722-es országgyűlésen felsőbüki Nagy István alnádor mellett Sopron megye egyik diétai követe volt.²⁵

Ahogy azt a fentiekből láthattuk, a petőházi Zeke család tagjai generációról generációra építkezve a megyei hivatalviselés teljes vertikumát bejárták, ami esetükben többnyire az esküdti tiszttól a sok munkával járó szolgabírói hivatalon keresztül az alispáni székig vezetett. Joggal feltételezhető, hogy a családban többször ismétlődő pályáívek mögött tudatos családi stratégia, karrierépítés állt, amelynek keretén belül kiemelt fontosságú volt a fiág tagjainak szisztematikus oktatása. A helyi alapfokú iskola mellett a gimnáziumi tanulmányokat a soproni jezsuita gimnáziumban végezték el, mindemellert egyes családtagok (Zeke II. István, Zeke József) esetében (a nagyszombati egyetemen) felsőfokú tanulmányok is feltételezhetőek.²⁶ Az intézményesített oktatás mellett, a 17–18. században az ifjak gyakorlati életre történő felkészítését, tapasztalatszerzését az elvégzett patvaria mélyítette el.

A család tagjai közül a vármegyei ügyintézés szintje fölé először Zeke I. István emelkedett, akit 1662-ben jegyzőként Palonyai Istvánnal együtt a rendek a vármegye diétai követévé választottak. Megválasztásában hivatalviselése minden bizonnyal meghatározó lehetett. Ugyanez a megyei tevékenységi kör fölé való emelkedés jellemezte a következő generációból Zeke II. Istvánt is, aki a 18. század elején a fent említett országos tanácskozásokon vett részt. Így Zeke I. és II. István pályáívén keresztül azt láthattuk, hogy ők részben diétai követként, részben a megyei nemesség egyetemének egyéb képviselével kitűntek a hagyományos megyei politikából, és rálátást nyertek az országos politikát alakító rendi politizálás világára. Ezen a ponton, az egymást váltó generáció apropóján szükséges, hogy futólag kitekintsünk Sopron megye kora újkori (16–17. századi) diétai követeire.

SOPRON MEGYE ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEI A 16–17. SZÁZADBAN

A Mohács utáni időszakban a nyugat-dunántúli megyék a törvényhatóságok e tárgyban összehívott közgyűlésein két-két megyei követet választottak a helyi rendek képviselőjére, akiket egy, a megye rendjeiből választott bizottság országos és helyi problémákból álló, a követi tevékenység fő irányvonalainak irányt szabó követutasítással látott el. A forrásfennmaradás sajátosságai miatt a 16. század utolsó harmadától tudjuk regisztrálni azt, hogy kik is képviselték Sopron megyét a rendi diétákon.

²⁵ Sümeghy–Dominkovits 2007: 10–25.

²⁶ Zsoldos (s. a. r.) 1990: 33, 39.

Az 1580-as években az egyik vármegyei követ tisztét a mindenkori alispán töltötte be. Ennek megfelelően 1580-ban a régió középbirtokos elitjéhez tartozó, alispáni hivatalt viselő asszonyfalvi Ostffy Jakab, 1581-ben az ugyancsak középkori gyökerekkel rendelkező tradicionális középbirtokos elithez tartozó, szintén alispáni hivatalt viselő Viczay György, majd 1581–1582 és 1583 során a két tradicionális megyei családot követően a familiárisi kapcsolata révén újonnan a megye középbirtokos elitjébe emelkedő Megyeri Imre kerültek a vezető megyei rendi hivatalból diétai követségre. Másik követnek pedig a rendek egy tekintélyes megyei nemest választottak, így 1580-ban Sopron megye csekély számú tekintélyes középbirtokosa közül a később alispáni hivatalt is viselő, vezető Nádasdy-familiárist, Megyeri Imrét küldték követségbe, majd 1581–1582 során az ugyancsak nagy múlttal, kiterjedt rokonsággal, de csekély fekvőbirtokkal rendelkező Chernel Tamást. 1583-ban végül a megyei birtokosság szintjén nagy múltra visszatekintő egyik családból Viczay Györgyöt, akinek familiárisi viszonya nem ismert, de egy 16. század végi tanúkihallgatásból úgy tűnik, rokonsági kapcsolatban állhatott a már említett Megyeri Imrével.²⁷

Az alispánok és a tekintélyes megyei nemesek mellett a kora újkori Sopron megye rendjei a tárgyidőszak országgyűlései²⁸ közül először az 1587–1588-as diétára választották meg egyik követként a vármegye jegyzőjét Szombathelyi (*Zombathelyi*) Márton személyében,²⁹ amely választás és a később rögzült gyakorlat az írástudás, a jogi ismeretek felértékelődését jelzi. Ez a 16. század végétől, illetve a 17. század elejétől általános gyakorlattá vált, így az 1604. évi, valamint az 1605., 1606., 1608., illetve az 1619. évi diétákon mindegyik alkalommal a jegyző került megválasztásra egyik követnek, Szántóházy Ferenc személyében. A Bethlen-féle háborús években egyértelműen politikai döntésnek tudhatjuk be azt, hogy az egyik követ a jelentős politikai szerepvállalásáról ismert Nádasdy-szervitor, Szepsy János prókátor lett (1619, 1620). Ugyanakkor még ezekben az esztendőkből is előfordult, hogy másik követnek az eddigi gyakorlatot követve a jegyzőt választották (1619: Szántóházy Ferenc). 1620-ban mindkét megyei követ politikai döntés révén került a követi tisztre. Ekkor ugyanis két, a Nádasdyak familiárisi köréhez tartozó személy képviselte a megyét: a már említett ügyvéd, Szepsy János mellett egy középbirtokos, gálosházi Réchey Bálint. Az utóbbi személyt az 1634–1635-ös diétára, immáron alispánként, ugyancsak diétai követségre választották. Az alispán mellé ekkor követtársnak a megyei nemesi elitbe tartozó Chernel Pál került.

A következő diétára küldött követek személyei egyúttal a megye feletti főúri impériumváltást is érzékeltetik. Míg eddig jelentős részben a Nádasdy családhoz közel álló, velük familiárisi függésben lévő nemeseket választottak diétai követeknek, addig a következő, 1637. évi országgyűlésre immáron a helyi hatalmat

²⁷ Sümeghy–Dominkovits 2007: 25–31.

²⁸ Az alábbiakban részletezett országgyűlési követekre Sümeghy Dezső kéziratos gyűjtéseit használtuk forrásként: MNL GYMSM SL XIV.44.2. 4–6. doboz.

²⁹ Kóta 2000.

egyre inkább megszerző új főnemes, Esterházy Miklós által patronált nemeseket, a Sopron megyei alispáni hivatalig eljutó *homo novus* felsőörsi Eörsy Zsigmondot és a *dominus* birtokainak területén főszolgabírói feladatokat ellátó Károlyi Istvánt küldték. 1642-ben a helyi befolyás megszilárdításának jeleként a már említett Eörsy Zsigmond alispán és a vármegye tradicionális birtokos nemességébe, a megyei elitbe tartozó loosi Viczay Ádám lettek a megyei követek, mely utóbbi személy társadalmi kapcsolatrendszere a kutatás jelenlegi állása szerint nem ismert.

Fél évtized múlva, az 1646–1647. évi diéta követei között újra a régi gyakorlat visszatértével találkozhatunk. A nyugat-dunántúli térség tradicionális és kiterjedt, a tágabb régió főúri családjai sorából leginkább a Batthyány családhoz kapcsolódó famíliájának egyik képviselője (a Sopron megye birtokos társadalmában, közéletében alig ismert Kisfaludy István) mellett újra a törvényhatóság jegyzőjét, Darás Istvánt választották meg *ablegatus*nak. Az 1649. évi diétára ismét a már említett jegyzőt (Daras Istvánt), valamint a hivatali tevékenységét szintén az Esterházyak birtokain végző Körbey György esküdtet küldték a rendek. Az 1655-ös országgyűlés kapcsán felettébb érdekes követválasztást produkált Sopron vármegye. Míg az egyik diétai követségre a Nádasdy családhoz közel álló Bezerédy György alispánt választották, addig a másik követ a Sopron város szolgálatából megyei szolgálatba álló, országosan ismert prókátor, muzsaji Vittnyédy István lett.³⁰ A következő két diéta az, amelyek követválasztásában az ekkor még a helyi hatalomgyakorlás kiépítésében és megszerzésében bipoláris főúri rivalizálás (a Nádasdy és az Esterházy család küzdelme) érvényesülhetett. 1659-ben Bezerédy György alispán, illetve a szomszédos Vas megyében is kiterjedt rokonsággal rendelkező, a Batthyány családhoz is lazább-szorosabb familiárisi kötelékekkel kötődő, mankóbüki Horváth György táblabíró töltötték be a követi pozíciókat. Az 1662-es diétán immáron *dominus*uk, Nádasdy Ferenc pozícióvesztése miatt az Esterházyak oltalma alá besorakozott Zeke I. István jegyzőt és a megyei közéletben alig ismert Palonyai Istvánt választották követeknek. Az 1681. évi, valószínűleg a század második felének legnagyobb jelentőségű diétájára a vármegye rendjei az Esterházy család sopronkeresztúri várában tartottak követválasztó közgyűlést. Ekkor a Vas megyei gyökerekkel rendelkező, de a század során számos dunántúli főnemesi családnál (alsólindvai Bánffy, Nádasdy) familiárisi szolgálatot vállaló Falussy család sarját, Miklóst választották Sopron megye egyik országgyűlési követéül.³¹ A másik követ egy ekkor még névtelen család tagja, Nagy György – még predikátum nélkül –, akinek révén a felsőbüki Nagy család először jelenik meg Sopron vármegye követeinek tablóján. Mivel azonban a korábban szolgabírói hivatalt is viselő Nagy György még a diéta tárgyalásainak során, jelenleg pontosan nem ismert időpontban elhalálozott, a május 20-i közgyűlésben a vármegye rendjei a jelenlegi kutatás számára még ismeretlen Fodor

³⁰ Életútjára máig a legrészletesebb: Payr 1906: 38.

³¹ A család történetére: Gecsényi 1993.

Jánost választották meg helyette. A század utolsó, 1687. évi diétájára az ekkor Esterházy Pál szolgálatban álló Hamerla Györgyöt és (felsőbüki) Nagy István jegyzőt küldték.³²

A FELSŐBÜKI NAGY CSALÁD

A felsőbüki Nagyok sajnos a megújuló kutatások ellenére is az előzőnél jóval kevésbé ismert gyökerekkel rendelkeznek. A család férfi tagjait általánosan jellemzi, hogy közülük többen a megyei hivatali pályák mellett, azt megfejelve, a magyar felsőbíráskodásba léptek tovább, országos hivatalokat is betöltve. A felsőbüki Nagy család máig nem tisztázott körülmények között a 17. század középső harmadában gyökerezett meg Sopron vármegye nemesi társadalmában. A genealógiai kutatások jelenleg Nagy Benedek lédeci jobbágyig tudják visszavezetni a család eredetét, aki 1616. március 17-én hasonlóképpen máig nem tisztázott érdemekkel szerzett armálist.³³ A csupán töredékesen fennmaradt levelezés ellenére biztosan állítható, hogy a két kortárs vármegyei hivatalviselő, Zeke II. István és felsőbüki Nagy István intenzív kapcsolatban állhattak egymással.³⁴ Erről az a tény is árulkodik, hogy a ránk maradt levelezésük többszöri levélváltásra utal. Felsőbüki Nagy István sorai szintén ezt bizonyítják, midőn 1723-as levelében egyaránt ír a közös országos munkálatokhoz kapcsolódó regionális feladataikról és konkrét, a vármegye napi működését érintő aktualitásokról (például hogy mikor lesznek Sopronban a vármegye tisztviselői), a közgyűlés összehívásának aktualitásáról (amelyen felsőbüki Nagynak is jelen kellene lennie), országos és regionális ügyekről (a porták *rectificatió*járól), miképpen a magánbirtokaikat érintő hétköznapi aktualitásokról (mint például hogy a közelgő szüreten rossz idő várható).³⁵ Ugyanez a sokszínűség jellemzi az 1725 karácsonyának vigíliáján kelt levelét is, amelyben a közelgő ünnepre való tekintettel maga a levélíró is ünnepélyesebben köszöntötte nemestársát, ám ugyancsak kitért az elhúzódó megyei munkákra (a porták korábbi levelezésből már ismert *rectificatió*jára) is.³⁶

Mindemellett az eltérő hivatali karriernek is köszönhetően, a két Sopron megyei nemes kapcsolatrendszerében jelentős eltérések mutatkoztak. Míg a Zeke család tagjait a *dominusok* személyén kívül elsősorban inkább a megyei nemesiséghez fűzték kapcsolati szálak, addig a felsőbüki Nagy család a 17–18. század fordulójától egyes arisztokrata családokhoz is kötődött. E társadalmi kapcsolat-hálóból feltétlenül ki kell emelnünk a vármegye főispánját, herceg Esterházy

³² Sümeghy–Dominkovits 2007: 11–16.

³³ Az armálisra: Szluha 2003: 577–578.

³⁴ MNL GYMSM SL XIII.11. 6. doboz. Zeke István levelei felsőbüki Nagy Istvánhoz.

³⁵ MNL GYMSM SL XIII.11. 6. doboz. Zeke István levele felsőbüki Nagy Istvánhoz, Sopron, 1723. november 8.

³⁶ MNL GYMSM SL XIII.11. 6. doboz. Zeke István levele felsőbüki Nagy Istvánhoz, Szent Miklós, 1725. december 23.

Pált, felsőbüki Nagy patrónusát, aki 1693 tavaszán például alispánjának (Nagy Istvánnak) nemcsak nagyon részletesen megírta az elkövetkező napok részletes itineráriumát, hanem Nagyszombatban találkozásra is biztatta őt. Jelezte azt is, hogy nagyon jó lenne, ha ez a találkozó létrejöhetne, ugyanis a beteges állapotú Jeszenszky Mihály ítélőmester is ott lenne, aki, ahogy felsőbüki Nagyot tájékoztatta, éppen egészségügyi állapota miatt szándékozott e hivatalról lemondani, s a gondos patrónus főispán az ítélőmester megürülő hivatalára már felsőbüki Nagyot kommandálta.³⁷ Talán nem tévedünk túl nagyot, amennyiben úgy véljük, hogy e sorokban is a hazai társadalom átalakulásának egy apró jelét fedezhetjük fel. Ezt a levelet az e térséget is érintő háborús évek, a magánföldesúri seregek funkcióvesztését követően, a *dominus*-famiális viszonyt felváltó, annál lazább függést jelentő patrónus-kliensi viszony egy korai megyei megjelenésének tulajdoníthatjuk.³⁸ A kapcsolatrendszer bővülését, kiterjedtségét érzékelteti, hogy a Rákóczi Ferenc vezette rendi függetlenségi mozgalomban jelentős szerepet vállaló Telekessy István egri püspök 1715. március 22-i egri temetésére a Szent Mihály-templomban Erdődy Gábor Antal személyes megjelenésre és a végtisztesség megadására kéri felsőbüki Nagyot.³⁹ A Nagy család ezen arisztokrata családokhoz fűződő kapcsolathálójának alapját elsősorban felsőbüki Nagy István megyei karrierre épülő, de e szintről az országos hivatali szintre kilépő pályáivé jelenti.

Ugyanakkor mindkét Sopron megyei nemes pályáivé mögött – ahogyan számos más vármegyei hivatalviselő nemessége mögött is – Esterházy Pál nádor és az általa működtetett hivatalrendszer állott. Papp László már az 1940-es években felhívta a figyelmet arra, hogy a 16. századtól az ítélőmesterek (*protonotari*usok) jelentősége megnőtt, e században már hozzátartoztak a királyi táblához, amely a nemesség számára fontos bírói hatóságnak számított.⁴⁰ Míg a tábla élén a királyi személynök állt, tagjai között ott találjuk az alnádort és a nádori *protonotariust* is. Általánosan elmondható, hogy az ítélőmesterek, akik eredetileg a kancellária vezetői voltak, a kor bíraskodásában egyre nagyobb befolyásra tettek szert. Előttük történt a perfelvétel (*levata*), a fellebbezett ítéletet pedig az módosította, vagy hagyta helyben, vagy adta elő a hétszemélyes táblán, aki előtt az egész kezdődött (azaz: az ítélőmester). Mindezzel párhuzamosan az ítélőmesterek szerepe a vidéki bíraskodásban is egyre nagyobb jelentőségűvé vált.⁴¹ Többek között a jövő mikrokatatai számára ezért is fontos, hogy felsőbüki Nagy István intézményes és gyakorlatot biztosító oktatási helyeiről lehetőség szerint további adatokat tudjon meg.

³⁷ MNL GYMSM SL XIII.11. 5. doboz. Esterházy Pál levele felsőbüki Nagy Istvánhoz, Szempcz, 1693. április 27.

³⁸ Szintén az arisztokrata nádor és a megyevezető köznemes jó kapcsolatát illusztrálja Esterházy fél évtizeddel később hozzá írott levele: MNL GYMSM SL XIII.11. 5. doboz, 1688. december 15.

³⁹ MNL GYMSM SL XIII.11. 5. doboz. Erdődy Gábor levele felsőbüki Nagy Istvánhoz, Eger, 1715. március 11. A püspök életútjára: Szabadi 1941.

⁴⁰ Papp 1942–1945: 317–318.

⁴¹ Papp 1942–1945: 314.

Felsőbüki Nagy István megyei hivatali pályáját nem azon az éveket rabló, felőrölő módon kezdte, ahogyan azt a Zeke család tagjainál láthattuk. A sok munkával járó, alsóbb (esküdti, szolgabírói) hivatalok kihagyásával ő rögtön jegyzőként (*notarius*) kezdte; 1684-ben már ezt a hivatalt viselte. A szokásos törvényhatósági karriert idézve, 1689-ben emelkedett az ekkor lehetséges legmagasabb megyei tisztsébe, a főispán, herceg Esterházy Pál bizalmát megkívánó alispáni székre. Ezt a hivatalt csak rövid ideig tölthette be, mert 1696-ban személynöki, 1703-ban pedig már országbírói ítélőmesterként találkozhatunk a nevével. Négy éven belül, még 1707 előtt nádori ítélőmester lett.⁴² Valószínűsíthető, hogy az ítélőmesteri állások betöltése mögött patrónusa támogatása állhatott. Nem kizárható, hogy a két Sopron megyei nemes a közös megyei hivatalviselést megelőzően, már Esterházy Pál kancelláriáján találkozhatott egymással, tudhatott egymásról, hiszen a nádor inkább bíraskodásban feladathoz jutó jurátusai között 1692-ből ismert egy Zeke/Zéka István nevű fiatalember is.⁴³

* * *

A kora újkori Sopron vármegye birtokszerkezetét a nagybirtok dominanciája mellett az erős helyi nemesség jellemezte. E törvényhatósági keretek között a fenti esettanulmányban két, egymással rokoni kapcsolatban nem álló, több nemzedéken át hivatalt viselő család (a petőházi Zeke és a felsőbüki Nagy család) párhuzamos vizsgálatával egyaránt jól kirajzolódnak a megyei hivatalviselő nemesség általános jellemzői (többgenerációs hivatalviselő családok, pályáívek, karriertípusok). A tanulmány két család megyei hivatalviselésére fókuszálva a 16. század derekától a 17–18. század fordulójáig, illetve a 18. század első harmadáig kíséri figyelemmel a két család megyei hivatalviselőit, hivatali karriereit, illetve tekinti át az adott pályáíveket a megyei szintől a diétai követségig történő megválasztásig. Reményeink szerint ezáltal a megyei hivatalviselés általános és kor-specifikus jellemzőinek kutatásához, valamint a diétai követek majdani adatbázisának, prozopográfiájának az elkészítéséhez egyaránt adatokat és szempontokat szolgáltatunk. Mindezt annak tudatában és szándékával tettük, hogy mivel ez a hivatalviselő megyei nemesség jelentette az alsótáblai követek legnagyobb csoportját, így a megyei tisztikarok, megyei nemesség vizsgálatával a rendi képviselő kutatásához is hozzájárulhattunk. Tanulmányunkat abban a meggyőződésben készítettük el, hogy a Sopron megyei politika, a megye fölötti hatalomgyakorlás a törvényhatóságok egyike, ám a kutatottság jelen szakaszában modellként nem abszolutizálható típusa, ezért a további kutatásoknak más megyék nemesi társadalmának, elitjének, illetve működésének a feltárásával, kutatásával kell megmutatni az úgynevezett megyetípusokat, a lehetséges modelleket, miképpen a középkori gyökerekkel rendelkező *dominus*-famiális viszonyt időben felváltó

⁴² Papp 1942–1945: 318.

⁴³ Papp 1942–1945: 320.

patrónus-kliensi viszony is további kutatásokat kíván.⁴⁴ Ugyanakkor már önmagában ez a kis esettanulmány is határozottan arra a tényre mutat, hogy az 1848 előtti rendi országgyűlések követi bázisát adó megyei nemesség képviselői között a hivatalviselésnek, az iskolázottságnak, egyszóval mind az intézményesített tanulásnak, mind a gyakorlati ismeretek elsajátításán alapuló ismeretszerzésnek és az ezeken keresztül érvényesülő szakszerűségnek egyre nagyobb szerepe lett. Az itt feltárt soproni esetek az intézményhez kötött iskoláztatás jelentőségének növekedését emelik ki.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron (MNL GYMSM SL)

IV.A.1.b. Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai.

XIII.11. Felsőbüki Nagy család levéltára.

XIII.22. Petőházi Zeke család levéltára.

XIV.44. Sümeghy Dezső volt vármegyei levéltárnok iratai.

XIV.98. Házi Jenő soproni főlevéltáros iratai.

Nobilitaria, Taxalia (NT).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Magyar Kamara Archívuma (MKA).

Conscriptiones portarum (CP).

E 185. Nádasdy család levéltára.

Dominkovits Péter 1996: *XVI. századi magyar nyelvű iratok Sopron vármegye levéltárából*. Sopron.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Dávid Zoltán (szerk.) 2001: *Az 1598. évi házösszeírás*. (Központi Statisztikai Hivatal Levéltára Kiadványai.) Budapest.

Dominkovits Péter 1997: Családtörténet – birtoklástörténet. A petőházi Zeke család Zala megyei birtokai. In: Káli Csaba (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok*. (Zalai Gyűjtemény 42.) Zalaegerszeg, 87–121.

Dominkovits Péter 1999: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. *Soproni Szemle* (53.) 2. 99–128.

⁴⁴ A 18. századi Szatmár megye és a gróf Károlyi család példáján: Vári–Pál–Brakensiek 2014: passim.

- Dominkovits Péter 2000: Közigazgatástörténet – családtörténet. Egy 16–18. századi Sopron vármegyei hivatalviselő család, a petőházi Zekék. In: Horváth József (szerk.): *Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből*. Győr, 39–67.
- Ember Győző 1990: A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben. *Levéltári Közlemények* (61.) 1–2. 63–143.
- Gecsényi Lajos 1986: Városi önkormányzat Győrött a XVII. században. In: Dávid Lajos (szerk.): *Arrabona*. (A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve 26.) Győr, 99–126.
- Gecsényi Lajos 1988: Győr megye igazgatása és tisztikara a XVII. században. *Levéltári Szemle* (28.) 3. 14–34.
- Gecsényi Lajos 1993: A Falussyak. In: Dominkovits Péter – Turbully Éva (szerk.): *Házi Jenő emlékkönyv*. Sopron, 237–253.
- Házi Jenő 2000: *Pozsony vármegye történeti földrajza*. (Csallóközi Kiskönyvtár.) Pozsony.
- Hegedűs Zoltán 2007: Moson vármegye követői az 1662–1848 közötti rendi országgyűléseken. In: Székely Zoltán (szerk.): *Arrabona*. (A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve 45/2.) Győr, 33–45.
- Iványi Emma 1991: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1712)*. Budapest.
- Kempelen Béla 1932: *Magyar nemesi családok*. XI. kötet. Budapest.
- Kóta Péter 2000: Káptalani, megyei, városi jegyzők a XVI–XVII. századi Szombathelyen. In: Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről. III.* (Vas megyei levéltári füzetek 9.) Szombathely, 153–160.
- Nagy Iván 1865: *Magyarország családi czimerekkal és nemzedékrendi táblákkal*. XII. kötet. Pest.
- Papp László 1942–1945: Herceg Esterházy Pál nádor kancelláriájának működése (1681–1713). *Levéltári Közlemények* (20–23.) 310–344.
- Payr Sándor 1906: *Muzsaji Wittnyédi István. Soproni prókátor és evangélikus főember*. Budapest.
- Sümeghy Dezső – Dominkovits Péter 2007: Sopron vármegye követői a rendi országgyűléseken (1580–1847). In: Székely Zoltán (szerk.): *Arrabona*. (A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve 45/2.) Győr, 7–33.
- Szluha Márton 2003: A felsőbüki Nagy család eredete. *Vasi Szemle* (57.) 5. 577–581.
- Vári, András – Pál, Judit – Brakensiek, Stefan 2014: *Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht in östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert*. (Adelswelten 2.) Köln–Weimar–Wien.
- Zsoldos Attila (s. a. r.) 1990: *Matricula universitatis Tirnaviensis*. Budapest.